

Валевський Олексій Леонідович
Valevskiy Oleksii,

д-р наук з держ. упр.,
провідний науковий співробітник,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0403-0277

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Європейський вибір України як стратегічна доктрина та комплекс державних політик уперше набув концептуального оформлення у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки», яке готувалося під керівництвом А. Гальчинського і було ухвалено у 2002 р. [1] Як зазначалося у Посланні, «Стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку на найближчі десять років має стати створення реальних передумов вирішення основного геополітичного завдання нашої держави – вступу України до Європейського Союзу. На це мають бути спрямовані всі інституційні перетворення, політика економічних, соціальних та гуманітарних реформ».

У Посланні основну увагу приділено необхідності трансформації економічної та соціальної сфер суспільства. Власне, гуманітарна тематика обмежується установками щодо необхідності розвитку «людського потенціалу» та «людського капіталу». Зокрема, у Посланні стверджується, що «Базова передумова розвитку і примноження людського капіталу в Україні полягає в розробленні та реалізації широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її якості до стандартів ЄС, потреб внутрішнього розвитку держави та суспільства».

Тематика формування в контексті реалізації євроінтеграційного курсу ідентичності людини як сукупності цінностей та смислів згадується в інших роботах А. Гальчинського. Зокрема, у монографії «Помаранчева революція і нова влада» стверджується, що «Євроінтеграційна стратегія України – це стратегія нашого самоутвердження, відтворення нашої цивілізаційної ідентичності». [2, с. 269]. Тут також розкривається значення таких понять як «ідентичність» та «консолідація» для реалізації цивілізаційного курсу України: «державність без національної ідентичності, без її духовного наповнення – це державність без внутрішніх потенцій, а відтак і без майбутнього. Місце, значення і роль кожної держави у розвитку світового цивілізаційного процесу прямо залежать від політичної консолідації нації, її духовних та культурних здобутків. Саме з огляду на ці чинники прийнято вважати, що консолідація політичної нації, забезпечення її цілісності, сприяння самоідентифікації та самовиявленню є найвищою функцією держави на всіх етапах її розвитку» [2, с. 272].

Військове вторгнення Росії в Україну стало поштовхом, який кардинальним чином сприяв консолідації українського суспільства та формуванню нової ідентичності українців.

Російсько-українська війна стала поштовхом до переоцінки громадською свідомістю значущості курсу європейської інтеграції України. Зникли всі аргументи прибічників горезвісного євразійського вектора. Широкі верстви населення наочно усвідомили нагальну необхідність євроінтеграції України. Як свідчать результати опитування громадської думки, під час воєнної агресії значно збільшилася кількість прихильників вступу України до ЄС. Станом на січень 2023 р. 87 % опитаних підтримали вступ України до ЄС, до НАТО – 86 % [3]. Слід зазначити, що підтримка вступу до ЄС і НАТО є практично одноставною серед громадян за регіональними, віковими та майновими ознаками. Це – безпрецедентний рівень підтримки за весь період соціологічних досліджень з проголошення державної незалежності.

Зафіксовані тенденції вказують на те, що в суспільстві сформувалася критична більшість прихильників курсу євроінтеграції України. Можна стверджувати, що в цілому відбувся історичний вибір громадян на користь плюралістичного суспільства, солідарних соціальних відносин, правової держави, тобто тих суспільно-державних цінностей, з якими пов'язується європейська спільнота.

Водночас немає однозначних підстав стверджувати, що цінності та норми, на яких базується європейська спільнота, зокрема верховенство права і дотримання прав людини, набули в українському суспільстві незворотного характеру. Позаяк нікуди не зникли чинники, що сприяють деструкції соціокультурної ідентичності (людські втрати, психологічні травми від російської агресії, руйнування економіки, масова міграція, поширення бідності тощо), тому існує потреба у налагодженні державної гуманітарної та культурної роботи, спрямованої на підтримку нових тенденцій у формуванні ідентичності українських громадян.

Соціологічні опитування показують, що існує чимало лакун у розумінні українцями конкретних проблем, з якими доведеться мати справу на шляху до ЄС. Так, згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, 62 % респондентів упевнені в тому, що Україна має відстоювати власні інтереси і не погоджуватися на висунуті вимоги під час євроінтеграції. Водночас лише 31 % серед опитаних погоджуються з тим, що Україна має схвалювати всі необхідні закони та виконувати всі вимоги Європейського Союзу заради якнайшвидшого вступу до ЄС [4].

Зафіксовані соціологічними опитуваннями трансформації в громадській свідомості дають підстави стверджувати, що в українському суспільстві тривають процеси формування оновленої ідентичності громадян. Ці трансформаційні зміни вимагають від політичного класу України закласти інституційні та правові підвалини суспільних, політичних та економічних відносин, які б були спрямовані на зміцнення зафіксованих ідентифікаційних змін. Комплекс зазначених завдань, власне, і створює актуальність політики ідентичності.

Незважаючи на підтримку державного курсу європейської інтеграції, у суспільній свідомості зберігається дефіцит розуміння змісту багатьох норм, на яких сформована європейська спільнота, зокрема це європейські цінності, європейська ідентичність. Тож *на порядку денному стоїть завдання вироблення політики ідентичності, одним із пріоритетів якої має стати опанування загальноєвропейських цінностей та суспільних практик.*

Політичний клас України здійснює перші кроки в напрямі створення правових та інституційних засад державної політики ідентичності.

У грудні 2022 р. був прийнятий Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5]. Цим Законом визначаються механізми впровадження політики ідентичності, ключові індикатори її ефективності, повноваження та напрями діяльності органів державної влади та самоврядування у її реалізації. Одночасно відбувається становлення інституційних засад політики ідентичності. На виконання прийнятого Закону в квітні 2023 р. урядом була створена Координаційна рада з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності [6]. Згодом було прийняте рішення про формування координаційних рад з питань утвердження ідентичності при місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [7].

Варто зазначити, що у вищезгаданому Законі (Ст. 4 п. 1) стверджується, що метою державної політики у сфері утвердження української ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру *на основі європейського та євроатлантичного курсу*. Це означає опанування комплексу цінностей та суспільних практик, що пов'язуються із поняттям «європейська ідентичність». Водночас, на жаль, у зазначеному Законі не визначається значення понять «європейські цінності» та «європейська ідентичність», які за логікою

інтеграційного курсу, спрямованого на набуття членства України у ЄС, мають бути присутніми у політиці формування української ідентичності.

Згідно з прийнятим Законом, державна політика ідентичності впроваджується відповідно до затвердженої стратегії та державної цільової програми утвердження української ідентичності. Хоча на дату створення зазначених вище координаційних рад не були підготовлені стратегічні документи з реалізації державної політики ідентичності.

Тож на порядку денному стоїть завдання розроблення стратегічних документів реалізації державної політики ідентичності, яка б була змістовою часткою європейського курсу інтеграції України. У цих документах має бути визначений механізм формування української ідентичності на базі комплексу ціннісних установок, що пов'язуються з поняттям «європейська ідентичність». При цьому мають бути враховані аналогічні європейські правові акти та досвід формування ідентичності в країнах Європейського Союзу. До числа індикаторів ефективності реалізації державної політики ідентичності мають бути включені показники опанування європейських цінностей.

Для підготовки зазначених документів доцільно створити Експертно-наукову раду з питань формування та реалізації державної політики національної ідентичності. До сфери компетенції цього дорадчо-консультативного органу має належати питання наукового обґрунтування політики ідентичності, розроблення окремих напрямів її реалізації, зокрема у сфері освіти та мистецтва, підготовка наукових рекомендації щодо нейтралізації актуальних і потенційних загроз деструкції ідентичності українських громадян.

Список використаних джерел:

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>

2. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада. Київ : Либідь, 2005. 368 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Halchynskiy_Anatolii/Pomarancheva_revoliutsiia_i_nova_vlada.pdf

3. Двадцять загальнонаціональне опитування: зовнішньополітичні настрої населення (14–16 січня 2023 р.): Соціологічна група «Рейтинг», 23.01.2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_zovn_shnop_ol_tichn_nastro_naselennya_14-16_s_chnya_2023.html

4. Чи має Україна виконувати всі вимоги ЄС для якнайшвидшого вступу. *Київський міжнародний інститут соціології*. Липень, 2022 р. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1126&page=4>

5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

6. Про утворення Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 320. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-koordynatsiinoi-rady-z-pytan-utverd-a320>

7. Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 364. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoho-polozhennia-pro-koor-a364>